

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology

Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664-9950 (Print)

2019. Vol. 2(27). Issue 1, pp. 194–204

doi 10.15421/26190116

<http://www.uha.dp.ua>

УДК 930/2:94(477):332.2

Серійні видання як джерела дослідження історії сільськогосподарської дослідної справи в Україні*

І. С. Бородай

Доктор історичних наук, професор

ORCID: 0000-0001-6639-9200

Researcher ID: Q-9287-2017

irinaboroday@ukr.net

Національна наукова сільськогосподарська
бібліотека НААН України,
вул. Героїв Оборони, 10, м. Київ, Україна, 03127

Анотація. *Мета дослідження* – провести аналіз біо-бібліографічних серій, заснованих на базі Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України. *Методи дослідження:* джерелознавчий аналіз, методи класифікації і критики документальних джерел, їх ідентифікації, аналізу та синтезу. *Наукова новизна.* Вперше наведено деталізовану характеристику бібліографічної серії «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» за тематичними блоками видань та персоналіями вчених, які зробили вагомий теоретичний і практичний внесок у розроблення стратегії ведення агро-

промислового комплексу України. *Оригінальність дослідження.* Виділено тематичні блоки серійних видань, присвячені питанням ролі академічних наукових установ в науково-методичному супроводі та координуванні наукових досліджень, розвитку окремих галузей сільського господарства, наведено їх узагальнювальну характеристику. *Основні результати.* Доведено вагоме значення серійних видань як інформаційного ресурсу з вивчення історії становлення і розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні, її структуризації та професіоналізації, поширення аграрної освіти, заснування наукових шкіл і напрямів в аграрній науці, актуалізації наукової спадщини для вирішення нагальних питань сучасності тощо. *Висновки.* Серійні видання, створені на базі широкого кола різноманітних джерел, здебільшого архівних фондів України, періодики, статистичних матеріалів, наукової літератури, сприяють репрезентації та оцінці діяльності відомих учених-аграріїв і дослідних колективів у відомчому, регіональному та галузевому аспектах. *Практичне значення.* Стаття сприятиме розширенню джерелознавчого ресурсу з дослідження проблеми становлення і розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні.

Ключові слова: джерелознавство; сільське господарство; аграрна наука; академічні наукові установи.

Надійшла до редколегії 17.05.2019

Прорецензована 13.06.2019

Рекомендована до друку 29.07.2019

* Дослідження здійснене відповідно до завдань держбюджетної теми «Науково-організаційні та регулятивні засади інноваційної діяльності в системі аграрної науки: теоретико-методологічні, історико-науко-

знавчі, архівні, біобібліографічні аспекти дослідження» (номер державної реєстрації 0116U002102).

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology

Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664-9950 (Print)

2019. Vol. 2(27). Issue 1, pp. 194–204

doi 10.15421/26190116

<http://www.uha.dp.ua>

195

УДК 930/2:94(477):332.2

Серийные издания как источники исследования истории сельскохозяйственного опытного дела в Украине*

И. С. Бородай

Доктор исторических наук, профессор

ORCID: 0000-0001-6639-9200

Researcher ID: Q-9287-2017

irinaboroday@ukr.net

*Национальная научная сельскохозяйственная
библиотека НААН,
ул. Героев Оборона, 10, г. Киев, Украина, 03127*

Аннотация. *Цель исследования* – провести анализ биобиблиографических серий, основанных на базе Национальной научной сельскохозяйственной библиотеки Национальной академии аграрных наук Украины. *Методы исследования* – источниковедческий анализ, традиционные методы классификации и критики документальных источников, их идентификации, анализа и синтеза. *Научная новизна.* Впервые приведена детализированная характеристика библиографической серии «Аграрная наука Украины в лицах, документах, библиографии» по тематическим блокам изданий и персоналиям ученых, внесших весомый теоретический и практический вклад в разработку стратегии ведения агропромышленного комплекса Украины. *Оригинальность исследования.* Выделены тематиче-

ские блоки серийных изданий, посвященные вопросам роли академических научных учреждений в научно-методическом сопровождении и координации научных исследований, развития отдельных отраслей сельского хозяйства, приведена их обобщающая характеристика. *Основные результаты.* Доказано весомое значение серийных изданий как информационного ресурса по изучению истории становления и развития сельскохозяйственной опытной дела в Украине, его структуризации и профессионализации, распространения аграрного образования, основания научных школ и направлений в аграрной науке, актуализации научного наследия для решения насущных вопросов современности. *Выводы.* Серийные издания, созданные на базе широкого круга различных источников, в основном архивных фондов Украины, периодики, статистических материалов, научной литературы, способствуют репрезентации и оценке деятельности известных ученых-аграриев и опытных коллективов в ведомственном, региональном и отраслевом аспектах. *Практическое значение.* Статья будет способствовать расширению источниковедческого ресурса по исследованию проблемы становления и развития сельскохозяйственной опытной дела в Украине.

Ключевые слова: источниковедение; сельское хозяйство; аграрная наука; академические научные учреждения.

Поступила в редколлегию 17.05.2019

Прорецензирована 13.06.2019

Рекомендована в печать 29.07.2019

* Исследование осуществлено в соответствии с задачами государственной темы «Научно-организационные и регулятивные основы инновационной деятельности в системе аграрной науки: теоретико-методологические, историко-научные, архивные, библиогра-

фические аспекты исследования» (номер государственной регистрации 0116U002102).

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology

Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664-9950 (Print)

2019. Vol. 2(27). Issue 1, pp. 194–204

doi 10.15421/26190116

<http://www.uha.dp.ua>

LCC DK50.79

The serial publications as sources of research on the history of agricultural experimental work in Ukraine*

I. S. Borodai

Doctor of Historical Science, Professor

ORCID: 0000-0001-6639-9200

Researcher ID: Q-9287-2017

irinaboroday@ukr.net

*National Scientific Agricultural Library,
NAAS of Ukraine,*

10 Heroiv Oborony street, Kyiv, Ukraine, 03127

Abstract. *The aim* is to analyze the bibliographic series based on the National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine. *The methods* are source analysis, in particular, the use of traditional methods of classification and critique of documentary sources, its identification, analysis and synthesis. *Scientific novelty.* The article covers the topics of the most popular series “Agrarian Science of Ukraine in Persons, Documents, Bibliographies”, that was founded in 1998. The theoretical and practical contribution in the development of a strategy for managing the agro-industrial complex of Ukraine by well-known scientists M. Vavilov, O. Kvastsnyky, P. Sloskin, K. Gedroits, V. Resemlo, I. Lukinov, O. Alesho, S. Tretyakov, B. Yenken, A. Skorohodko, O. Bugutsky, D. Lykhvar, A. Sapegin, V. Pere-sipkin, C. Frankfurt, O. Kalachikov, M. Kravchenko, M. Zubets, P. Prokopovych, V. Kudashev is revealed. *Originality.* Thematic blocks of serial editions are devoted

to issues of the role of academic scientific institutions in scientific and methodological support and coordination of scientific researches, development of some branches of agriculture, with its general characterization are set. *Main results.* The significance of serial publications as an information resource for studying the history of the forming and development of agricultural research work, the formation of a network of branch scientific institutions, the extension of agrarian education, the establishment of scientific schools and areas in agrarian science, actualization of the scientific heritage for solving urgent issues of the present, etc. The most numerous block of editions is devoted to the development of academic branch science, which took place within the framework of the functioning of the All-Ukrainian Academy of Agricultural Sciences, the Department of Agricultural Sciences of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, the Ukrainian Academy of Agricultural Sciences, the Southern Department of the All-Union Academy of Agricultural Sciences and the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine. *Conclusions.* It is shown that serial editions, created on the basis of a wide range of diverse sources, mainly Ukrainian archival funds, periodicals, statistical materials, scientific literature, promote the representation and evaluation of the activities of some agricultural scientists and research teams in the departmental, regional and sectoral aspects. *Practical meaning.* The article will contribute to the expansion of the source resource for the study of the formation and development of the agricultural researching work in Ukraine.

Keywords: Source study; Agriculture; Agrarian science; Academic research institutions.

Received 17.05.2019

Reviewed 13.06.2019

Accepted 29.07.2019

* The research was carried out in accordance with the tasks of the state budget theme «Scientific-organizational and regulatory principles of innovative activity in the system of agrarian science: theoretical and methodological, historical and scientific, archival, biobibliographic

aspects of research» (state registration number 0116U00210).

Постановка проблеми. Сільськогосподарська дослідна справа як визначальна складова наукового супроводу аграрної науки в Україні формалізувалась у другій половині XIX ст. На шляху еволюційного поступу за різних систем політичної влади як у питаннях теорії та методології, так і вироблення ефективних організаційних форм стала запорукою становлення сільського господарства як пріоритетної галузі народногосподарського комплексу України, що в сучасних умовах на 50 % наповнює державний бюджет (Вергунов, В. А., 2012, сс. 12–13). Для вибору раціональних шляхів подальшого розвитку академічної галузевої науки особливе значення набуває вивчення історичного досвіду розбудови сільськогосподарської дослідної справи на українських землях як у форматі приватної власності на землю, так і колективних форм господарювання. Окремі конструктивні організаційні здобутки, як і пріоритетні напрацювання українських учених для практичних потреб сільського господарства не втратили свого значення в умовах сучасних євроінтеграційних процесів. Практичний інтерес представляють регіональні моделі наукового супроводу галузі сільського господарства, а також прогресивні системи підготовки фахівців вищої кваліфікації, що забезпечували процес сільськогосподарського дослідництва на різних етапах його еволюційного поступу. З огляду на це такі розвідки є актуальними для України з її політизованим суспільством при реконструкції не тільки загальної історії, а й її складових, передусім галузевого дослідництва.

Історіографія. Враховуючи пріоритетність сільського господарства в народногосподарському комплексі України та галузевої дослідної справи як підґрунтя для його подальшого піднесення, вбачається невиправданим недостатнє опрацювання цього напрямку порівняно із загальними питаннями історії України. Джерелознавчі засади дослідження сільськогосподарської дослідної справи та аграрної освіти знайшли часткове відображення в наукових працях В. А. Вергунова, який розкрив специфіку її становлення як організації, так і галузі науки (Вергунов, В. А., 2012). Окремі питання формування джерельної бази історії становлення та діяльності сільськогосподарських товариств актуалізувала І. О. Демуз, зокрема зміну курсу в історичних дослідженнях наукових сільськогосподарських товариств радянської доби, сучасні тенденції наукових досліджень з історії галузевих товариств (Демуз, І. О., 2014). Формування основних засад аграрної політики Української Держави за журналами засідань Ради Міністрів розкрив Д. В. Архирейський (Архирейський, Д. В., 2017).

Нині в Україні єдиною науковою установою, що системно й послідовно вивчає наукові концепції аграрного дослідництва, його теоретико-практичне застосування у системі державного регулювання, є Інститут історії аграрної науки, освіти та техніки, створений на базі Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України (ННСГБ НААН) згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 1697 від 29 жовтня 2003 р. Тематичне наповнення фонду рідкісних і цінних видань ННСГБ НААН, якому присвоєно статус національного надбання, в загальних рисах охарактеризували Л. Ф. Забудська, Н. Д. Коломієць, Т. О. Бондур, однак інші інформаційні ресурси бібліотеки, які мають не менш вагоме значення при проведенні історичних розвідок, залишаються недостатньо розкритими (Забудська, Л. Ф., 2010; Коломієць, Н. Д., 2011; Бондур, Т. О., 2017).

Метою дослідження є проведення аналізу інформаційного наповнення біобібліографічних серій, заснованих на базі ННСГБ НААН, їхнього інформаційного потенціалу як джерельної бази дослідницьких пошуків з вивчення історії становлення та розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні. Основним методом дослідження є джерелознавчий аналіз, зокрема використання традиційних методів класифікації і критики документальних джерел, їх ідентифікації, аналізу та синтезу тощо.

Виклад основного матеріалу та результати. ННСГБ НААН як галузевий депозитарій сільськогосподарської літератури через Інститут історії аграрної науки, освіти та техніки репрезентує результати джерелознавчих досліджень у 13-ти біобібліографічних серіях. Дві з них, а саме «Академіки Національної академії аграрних наук України» та «Біобібліографія вчених-аграріїв України», були засновані ще в 1998 р. Однією із найбільш змістовно та кількісно наповнених є затверджена в 2001 р. серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії», у межах якої вже опубліковано 110 книг (бібліографічні, ретроспективні тематичні і біобібліографічні покажчики, збірки документів, монографії). Цього самого року відкрито серії: «Наукові історико-бібліографічні читання» та «Науково-допоміжні ретроспективні бібліографічні, біобібліографічні покажчики». Досить популярними в наукових колах є серії, що видаються: з 2004 р. – «Відомі вчені-природознавці та освітяни України», з 2005 р. – «Члени-кореспонденти Національної академії аграрних наук України» та «Землевпорядна наука». Намагаючись послідовно охопити всі аспекти галузевого дослідництва, у 2007 та

2009 рр. заснували серії «Академіки та члени-кореспонденти НАН України для сільського господарства», «Іноземні члени Національної академії аграрних наук України», «Іноземна сільськогосподарська книга у фондах ННСГБ НААН та науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів аграрного профілю». Формування блоку серійних репрезентативних видань завершено з затвердженням двох останніх серій: «Інформаційно-бібліографічні ресурси – агропромислового виробництву України» та «Біобібліографія діячів науки, освіти, культури України» в 2013 та 2014 рр. відповідно. Загалом в біобібліографічних серіях ННСГБ НААН опубліковано більше 300 книг. Їхня тематика – становлення і розвиток, інституціоналізація та персоніфікація вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи; поширення аграрної освіти; формування інтелектуального соціуму різних епох, наукових шкіл і напрямів в аграрній науці в умовах цивілізаційних викликів епохи; ствердження нового концептуального бачення історії науки і біографістики; еволюція соціальної функції науки; актуалізація наукової спадщини відомих учених для вирішення нагальних питань сучасності тощо.

Серійні видання відтворюють основні періоди еволюційного поступу аграрної науки в Україні задля формування неупередженого бачення у політизованого молодого українського суспільства її історії з широким персоніфікованим наповненням. Їх автори, враховуючи сформовану за радянської доби політичну складову, включали у серійні видання все те, що, на їхню думку, принесло українській аграрній науці заслужену славу та визнання у світовому інформаційному середовищі (Вергунов, В. А., 2012, с. 10–11).

Розглянемо тематичне наповнення однієї із найбільш популярних біобібліографічних серій ННСГБ НААН «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії». Найвагомий блок її видань присвячено відображенню однієї з основних тенденцій, що позначилася на шляху розвитку вітчизняної сільськогосподарської науки, – її академізації, завдяки якій забезпечено оптимальні шляхи її співіснування з аграрною освітою, зростання результативності наукових розробок, тісний зв'язок з виробництвом. Упродовж майже 90-річної історії еволюційного поступу академічна сільськогосподарська наука удосконалювала форми свого функціонування, що зумовлювалося наявними проблемами політичного лідерства, впливом ідеології, політики й загальнонаукового процесу, взаємовідносинами у структурі влади (Бородай, І. С., 2012, с. 94–95).

Академізація галузевої науки у різні періоди здійснювалася у форматі функціонування

Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук (ВУАСГН), Відділу сільськогосподарських наук АН УРСР, Української академії сільськогосподарських наук (УАСГН), Південного відділення Всесоюзної академії сільськогосподарських наук (ПВ ВАСГНІЛ), Національної академії аграрних наук України (Бородай, І. С., 2012, сс. 94–95). Прототипом перших сільськогосподарських академічних установ був створений в 1918 р. Сільськогосподарський вчений (науковий) комітет Наркомзему УСРР (СГНКУ). Цьому періоду, який за часом збігся зі становленням на українських землях радянської влади, одержавленням і професіоналізацією сільськогосподарської дослідної справи, присвячена збірка документів і матеріалів «Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927)», підготовлена творчим колективом ННСГБ (Зубець, М. В., ред., 2006). правонаступницею СГНКУ, що продовжила реалізацію ідеї послідовного розвитку галузевого дослідництва, потерпаючи від впливу тодішніх політичних та економічних реалій, стала Науково-Консультаційна Рада Народного комісаріату земельних справ УСРР (1927–1930). Висвітленню організаційних засад її функціонування, теоретичного і практичного внеску в становлення суспільної агрономії присвячено чергову збірку документів і матеріалів (Вергунов, В. А., 2010).

У травні 1931 р. Рада Народних Комісарів УСРР прийняла постанову про організацію ВУАСГН як республіканського науково-методичного і координаційного центру у галузі сільськогосподарських наук. Ця постанова фактично втілювала в життя рішення Першого з'їзду Рад СРСР від 30 грудня 1922 р. і Президії ЦВК СРСР від 8 серпня 1924 р. про організацію ВАСГНІЛ (Мельник, Ю. Ф., ред., 2006, с. 28–29). ВУАСГН входила до її системи, представляючи собою асоціацію галузевих науково-дослідних інститутів УСРР. З першопочатків своєї діяльності активно виконувала покладену на неї місію – науковий супровід сільського господарства УСРР. У збірку документів «Всеукраїнська академія сільськогосподарських наук (1931–1935)» включено всі організаційні документи (всього 59 назв), що стосувалися її юридичного оформлення та функціонування (Мельник, Ю. Ф., ред., 2006). Містить документи, які засвідчують, що ВУАСГН першою серед галузевих академічних установ країни сформувала тематичний план науково-дослідних робіт. Варто зазначити, що більшість наукових тем і завдань не втратили свого практичного значення в умовах сьогодення. Однак у процесі свого нетривалого функціонування Академія опинилася заручницею політизації науки. Її вчених звинуватили у наслідках голоду 1932 р., у неспроможності здійснювати належний

науковий супровід та координування розвитку галузевої науки. У результаті практично весь керівний склад ВУАСГН було репресовано і в 1935 р. вона припинила своє існування.

Подальший розвиток аграрної науки в Україні, зокрема в форматі посилення її зв'язку з виробництвом, вироблення ефективних методів господарювання, пов'язаний зі становленням колгоспної дослідної справи. Для вивчення цього соціального феномену радянської доби на тлі цивілізаційних викликів епохи значний інтерес представляють збірки документів і матеріалів «Державне регулювання сільськогосподарської науки в УСРР / УРСР у 1935–1940 роках», (Вергунов, В. А., ред., 2015а) та «Колгоспна дослідна справа в УСРР/УРСР у 1934–1956 роках» (Гадзало, Я. М., ред., 2016). Остання містить 121 назву документів і матеріалів, зокрема постанову НКЗ УРСР «Про організацію колгоспних хат-лабораторій», яка фактично регламентує появу нової організаційної форми галузевого дослідництва – колгоспної дослідної справи» від 16 квітня 1934 р. (Гадзало, Я. М., ред., 2016, с. 48–50). Іншою постановою ЦК ВКП(б) СРСР від 5 жовтня 1936 р. для координування діяльності хат-лабораторій у структурі Наркомзему СРСР створюється Всесоюзний науково-дослідний інститут наукових методів посіву з розташуванням у Києві (Гадзало, Я. М., ред., 2016, с. 159). Відповідно до постанов РНК УРСР і ЦК КП(б)У «Про структуру народного комісаріату землеробства УРСР» (31 грудня 1939 р.) та «Про структуру Наркомзему СРСР, наркомземів РРФСР і УРСР, наркомземів автономних республік, крайових, обласних і районних земельних відділів» (5 грудня 1939 р.) його діяльність спрямовували за виробничо-територіальним принципом, у зв'язку з чим створено сім виробничо-територіальних управлінь (Гадзало, Я. М., ред., 2016, с. 234). За рішенням цієї постанови до організації філії ВАСГНІЛ в складі НКЗ залишили сектор науково-дослідних установ як координуючу галузеву структуру. У 1940 р. створено організаційний комітет для відновлення роботи галузевої академії, проте задум не вдалося реалізувати внаслідок початку німецько-радянської війни.

Однією з унікальних збірок документів і матеріалів у серії «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» є книга, присвячена організації галузевого дослідництва та наукового супроводу сільського господарства УРСР в один із найбільш критичних періодів її існування, а саме період окупаційної німецької влади (Вергунов, В. А., 2012). Як відомо, деякі республіканські установи, як Український науково-дослідний інститут соціалістичного землеробства, Український науково-дослідний інститут агролісомеліорації і лісового господарства та інші були евакуйовані частково.

Німецька окупаційна влада організувала їхню діяльність для потреб Третього Рейху та підпорядковувала їх Центру сільськогосподарських досліджень, який повністю контролював організаційні, фінансові, кадрові та наукові питання. Більшість документів, включених до цієї збірки, вперше введено до наукового обігу. До її підготовки офіційно долучився Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.

Новий етап в історії розвитку академічної галузевої науки розпочався після закінчення німецько-радянської війни. Цей період пов'язаний із черговою спробою академізації сільськогосподарської науки у форматі функціонування Відділу сільськогосподарських наук при АН УРСР, створеного за постановою РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 20 жовтня 1945 р. Для його вивчення представляє інтерес чергова збірка Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки, присвячена його діяльності в 1945–1956 рр., яка містить 88 назв установчих документів і матеріалів (Гадзало, Я. М., ред., 2014, с. 51–52). Це видання стало першою спробою на теренах України репрезентувати на основі використання різнопланової джерельної бази тривалі спільні пошуки оптимальної моделі функціонування сільського господарства галузевих наукових структур і «великої» Академії. Розкрита роль учених галузевих академічних структур у відновленні народного господарства України після Другої світової війни. Цю збірку підготовлено у тісній співпраці із Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського НАН України.

Рада Міністрів України 30 грудня 1956 р. відповідно до Постанови № 1556 вдруге відновлює академічну форму розвитку вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи та аграрної науки у форматі функціонування УАСГН. Відповідно до цього документа, офіційно відновлюється обласна організація ведення галузевого дослідництва для зростання рівня керування галузевою наукою, активізації науково-дослідних робіт, підвищення теоретичного рівня досліджень та впровадження у виробництво досягнень науки і передового досвіду. Академія отримала статус вищого республіканського науково-методичного центру в галузі аграрної науки і координувала науково-дослідну роботу 87 науково-дослідних установ, серед яких 17 науково-дослідних інститутів і 21 обласна державна сільськогосподарська дослідна станція, окремі наукові установи союзного підпорядкування, що знаходилися на території УРСР, забезпечувала теоретичну і практичну підготовку фахівців вищої кваліфікації (Бородай, І. С., 2012, с. 94–95). Незважаючи на помітні досягнення як у питаннях запровадження інноваційних розробок у

виробництво, так і проведення циклу фундаментальних теоретичних робіт, УАСГН, як і її попередниця, стає заручницею нових політичних рішень. Так, Постановою ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР № 487 від 4 травня 1962 р. її у черговий раз ліквідують (Петриченко, В. Ф., ред., 2014, с. 328–329). Науковцями Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки підготовлено збірку документів і матеріалів «Українська академія сільськогосподарських наук (1956–1962 рр.)», що відтворює історичні віхи її функціонування, її роль в розбудові сільськогосподарської дослідної справи в Україні. Збірка вміщує 59 архівних документів, що регламентували діяльність Академії. Пунктом 5 вищезазначеної постанови відновлено діяльність Відділу сільськогосподарських наук при АН УРСР (Петриченко, В. Ф., ред., 2014). Другий термін перебування галузевої академічної думки в складі «Великої Академії» продовжився до 1963 р. Сприяння у підготовці збірки документів «Науково-організаційні засади розвитку аграрної науки та її управління в УРСР (1962–1969 рр.)», крім Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, надав ще й Центральний державний архів громадських об'єднань України.

До ювілею однієї із чергових організаційних форм академічної аграрної науки в Україні – Південного відділення ВАСГНІЛ, що функціонувало в 1969–1990 рр., підготовлено спеціальну збірку документів і матеріалів (Безуглий, М. Д., ред., 2011). Слід відмітити, що Відділення було створене для координування та науково-методичного супроводу дослідною справою у галузях сільського, лісового і водного господарства на території Української і Молдавської РСР. Його діяльність підпорядковувалася Президії та Раді Міністрів УРСР і спрямовувалася на розвиток теоретичних досліджень із провідних напрямів сільськогосподарської науки, забезпечення технічного прогресу в сільському господарстві, вдосконалення методів наукових досліджень, вивчення й узагальнення досягнень науки й передового досвіду. Діяльність відділення здійснювалася за секціями і проблемними координаційно-методичними комісіями в його складі. Зокрема, функціонували секції: агрономії, лісівництва, тваринництва й ветеринарії, механізації й електрифікації, економіки й організації сільського господарства. Згодом організували секцію зведеного планування і координування науково-дослідних робіт. Незважаючи на досягнення вітчизняної аграрної науки цього періоду, необхідно визнати, що відділення недостатньо впливало на прискорення науково-технічного прогресу в сільському господарстві. Однією з причин було повільне викорінення недоліків у плануванні, координуванні та фінансуванні науково-

дослідної роботи. Як результат, значна частина розробок не знаходила широкого застосування у виробництві (Бородай, І. С., 2012, с. 95). У зв'язку з необхідністю посилення розвитку фундаментальних досліджень, спрямованих на розв'язання продовольчої проблеми, подальшого вдосконалення наукового забезпечення агропромислового комплексу України, Рада Міністрів УРСР прийняла постанову № 279 від 22 вересня 1990 р. «Про заснування Української академії аграрних наук» як вищого республіканського науково-методичного і координаційного центру з розвитку сільськогосподарської науки УРСР.

Водночас з процесом академізації сільськогосподарської дослідної справи відбувалася її подальша інститутизація як за територіальним, так і за проблемним принципом. Створено вузькогалузові наукові установи, що здійснюють науково-методичний супровід, координування наукових досліджень за певними галузями науки. Для історичної реконструкції діяльності окремих галузевих інституцій у межах біобібліографічних серій ННСГБ НААН підготовлено спеціальні видання: «Харківський сільськогосподарський науково-освітній центр з селекції і насінництва : становлення та діяльність (друга половина XIX – початок XX століття)» (2004), «Коломийській дослідній станції – 50 років : здобутки, перспективи» (2006), «Харківський науковий центр з селекції сільськогосподарських культур : історія і сьогодення» (2007), Національному університету водного господарства та природокористування – 100 років» (2015), «Передумови становлення та діяльність Миронівської селекційно-дослідної станції (1911–1968)», «Київська дослідна станція тваринництва «Терезине» : історія, здобутки, вчені» (2011), «Сорто-насіннєве управління Цукротресту» (2011), «Становлення та діяльність Харківського науково-освітнього центру з ветеринарної паразитології кінець XIX – початок XXI століття» (2010), які узагальнюють їх наукові здобутки.

У другій половині XIX – на початку XX ст. у продукування та поширення галузевого знання помітний внесок зробили сільськогосподарські товариства. Основні напрями їхньої діяльності: обстеження окремих галузей сільського господарства, пошук раціональних прийомів та зростання культури його ведення, організація дослідних полів і станцій, виставок, публікація спеціальних видань, проведення з'їздів сільських господарів тощо. За характером своєї діяльності вони поділялися на загальні та спеціалізовані, за територіальним принципом – на всеросійські, регіональні та районні (Бородай, І. С., 2012, с. 48–50). Особливо помітну роль в піднесенні сільського господарства України здійснили Полтавське

та Київське товариство сільського господарства та сільськогосподарської промисловості.

Варто визнати, що практично вперше системне відображення із конкретним внеском у становлення аграрної науки в Україні діяльності Київського товариства сільського господарства та сільськогосподарської промисловості (1876–1919), побудоване на зібраних протоколах засідань, забезпечує спеціальна збірка документів і матеріалів, підготовлена вченими Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки (Вергунов, В. А., ред., 2015б). У дослідників галузевих товариств, їхнього внеску в розбудову сільськогосподарської дослідної справи на теренах України, закономірний інтерес викликає тритомне видання, присвячене унікальному соціальному феномену місцевої спільноти аграрної Полтавщини, а саме – Полтавському товариству сільського господарства (Вергунов, В. А., ред., 2015в).

Блок серійних видань присвячено становленню й розвитку окремих галузей сільського господарства. Найбільш фундаментальні збірки відтворюють становлення наукових засад ґрунтознавства як визначальної складової не тільки сільськогосподарської дослідної справи, а й сучасного природознавства. Мала значний резонанс у наукових колах України перша частина збірки матеріалів, що була опублікована в 2007 р. на широкій документальній основі й довела генеруючий внесок ВУАСГН в інституалізацію агроґрунтознавства, формалізацію науки про українські ґрунти, яка стала методологічною основою районізації (Вергунов, В. А., ред., 2007). У 2008 р. вийшла її наступна частина, що розкрила історію розроблення першої карти ґрунтів, першого підручника з ґрунтознавства українською мовою, окремі факти примусової суцільної колективізації тощо (Вергунов, В. А., ред., 2008). Вміщені до неї матеріали послідовно відображають еволюційний поступ цього напрямку у другій половині 30-х рр. минулого століття. Висвітлюються пріоритетні розробки українських учених-аграріїв у часи масових політичних репресій, серед яких окремо виділявся процес учених-агроґрунтознавців. Широким документальним форматом і новизною відрізняється збірка документів «Сівозміни в системах землеробства України (1958–1984 рр.)» (Вергунов, В. А., ред., 2012а), яка наповнила дослідницькі пошуки повноцінними джерелами вивчення ефективних агротехнічних засобів ведення систем землеробства стосовно різних ґрунтово-кліматичних регіонів України.

У межах бібліографічної серії «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» підготовлено низку монографічних видань, що відображають основні етапи розвитку селекції та генетики в рослинництві та тваринництві.

Зокрема, теоретико-методологічні та інституціональні засади розвитку зоотехнічної науки детально висвітлено І. С. Бородай (Бородай, І. С., 2012), тоді як процеси механізації виробничих процесів як основи для розвитку галузі тваринництва відображено в монографії Р. В. Бея (Бей, Р. В., 2015).

Як відомо, аграрну науку перш за все представляють учені, які є генераторами нових теорій та ідей, репрезентантами галузевого наукового знання. З огляду на це вчені Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки справою першорядної важливості вважають подальший розвиток аграрної біографістики. З різних причин, насамперед політичної ситуації, внесок українських учених у становлення та розвиток галузевого дослідництва, навіть з відкриттями світового формату, не знайшов достойного відображення. Навіть зі ствердженням державності часто нівелюються здобутки у становленні і розвитку галузевого дослідництва в Україні у роки тоталітарної держави, панування комуністичної ідеї взагалі й зокрема стосовно внеску провідних учених-аграріїв. Інколи їх вважають репрезентантами радянської доби, тому виникла потреба, застосовуючи метод історико-біографічних досліджень у загальному вимірі еволюції галузевої наукової думки, реконструювати конкретні наробки учених-аграріїв та їх колективів. Перша такого типу збірка вийшла у 2005 р. і була присвячена видатному вченому-аграрію світового масштабу, академіку АН СРСР М. І. Вавилову, який відіграв генерувальну роль в появі 21 травня 1931 р. ВАСГНІЛ та академізації галузевої науки.

У межах бібліографічної серії «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» підготовлено монографічні видання про українських учених: О. Г. Алешо, О. А. Бугуцького, К. К. Гедройца, Б. К. Єнкена, М. В. Зубця, О. Т. Калачикова, О. В. Квасницького, М. А. Кравченка, В. О. Кудашева, Д. Ф. Лихваря, І. І. Лукінова, В. Ф. Пересипкіна, П. І. Прокоповича, А. О. Сапегіна, А. К. Скороходька, П. Р. Сльозкіна, В. М. Ремесло, С. Ф. Третьякова, С. Л. Франкфурта та ін. Ці вчені зробили основоположний вплив на запровадження сільськогосподарської дослідної справи в Україні. Деякі з них були видатними представниками вітчизняної аристократичної еліти за часів Російської імперії, деякі творили на благо радянської України, але стали жертвами сфабрикованих політичних процесів у 30-х рр. XX ст. Контекстово досліджено діяльність та здобутки талановитих учених пострадянського періоду.

Обговорення. Відтворення основних тенденцій становлення і розвитку сільськогосподарської дослідної справи є не повним без урахування

інформаційного потенціалу серійних видань, переваги яких полягають в послідовності викладення визначених питань, поступовому розширенні хронологічних меж. За часів незалежності України репрезентацію здобутків галузевого дослідництва системно і послідовно здійснює ННСГБ НААН через створений на її базі Інститут історії аграрної науки, освіти та техніки. У межах державної науково-технічної програми реалізує низку наукових проектів з дослідження історико-наукознавчих, біографічних, джерелознавчих аспектів науково-організаційних та регулятивних засад становлення і розвитку сільськогосподарської дослідної справи, увічнення постатей видатних учених і галузевих інституцій, які прославили Україну у світовому масштабі. На сьогодні актуальними завданнями для ННСГБ НААН залишається формування національного галузевого інформаційного ресурсу аграрного спрямування з інтеграцією у світовий інформаційний простір й забезпечення всім категоріям користувачів вільного доступу до документальних джерел. Установа готова для співпраці з іншими науковими та архівними установами, освітніми закладами у напрямі відтворення та популяризації культурної спадщини, репрезентації вітчизняних пріоритетів.

Висновки. Важливим джерельним ресурсом з вивчення історії становлення і розвитку сільськогосподарської дослідної справи на українських землях є серійні видання. Представляють інтерес створені на базі ННСГБ НААН 13 бібліографічних серій, зокрема найбільш численна і

популярна з них «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії». Виділено основні напрями її тематичного наповнення: започаткування, становлення, професіоналізація та інституціоналізація, персоніфікація сільськогосподарської дослідної справи на теренах України; поширення аграрної освіти, формування інтелектуального соціуму різних епох, наукових шкіл, напрямів, течій в аграрній науці в умовах цивілізаційних викликів епохи, проблеми формування нового концептуального бачення історії науки і біографістики, еволюція соціальної функції науки, актуалізація наукової спадщини для вирішення нагальних питань сучасності тощо.

З'ясовано, що найбільш чисельний блок серійних видань присвячено розвитку академічної галузевої науки, що відбувалася у межах функціонування Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук, Відділу сільськогосподарських наук АН УРСР, Української академії сільськогосподарських наук, Південного відділення Всесоюзної академії сільськогосподарських наук, Національної академії аграрних наук України. Виділено групу серійних видань, присвячених українським ученим, розбудовникам сільськогосподарської дослідної справи на українських землях.

Подяка. Дякую директору ННСГБ НААН, доктору сільськогосподарських наук, професору, академіку НААН В. А. Вергунову за сприяння у проведенні дослідження та виконанні наукової тематики.

Бібліографічні посилання

Архірейський, Д. В., 2017. Аграрна політика Української Держави за журналами засідань Ради Міністрів. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Історія та археологія*. Дніпро, вип. 25(1), с. 189–200.

Безуглий, М. Д., ред., 2011. *Південне відділення ВАСГНІЛ (1969–1990)*. Збірка документів і матеріалів. Київ.

Бей, Р. В., 2015. *Еволюція наукової думки в механізації та автоматизації у тваринництві УРСР (20–80-ті рр. XX ст.)*. Вінниця: Нілан.

Бондур, Т. О., 2017. Інформаційний ресурс «Галузеві періодичні видання XIX ст. ННСГБ НААН» в системі інформаційно-аналітичного забезпечення аграрної освіти та науки України. *Бюлетень Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН*. Вінниця, спецвипуск, с. 8–13.

Бородай, І. С., 2012. *Теоретико-методологічні основи становлення та розвитку вітчизняної зоотехнічної науки*. Вінниця: Нілан.

Вергунов, В. А., 2012. *Сільськогосподарська дослідна справа в Україні від зародження до академічного*

існування: організаційний аспект. Київ: Аграрна наука.

Вергунов, В. А., ред., 2006. *Українська академія сільськогосподарських наук (1956–1962 рр.)*. Збірка документів і матеріалів. Київ: Аграрна наука.

Вергунов, В. А., ред., 2007. *Агрогрунтознавство в Україні (1930–1941 рр.)*. Збірка документів і матеріалів. Київ, ч. 1.

Вергунов, В. А., ред., 2008. *Агрономічне ґрунтознавство в Україні (1918–1930 рр.)*. Збірка документів і матеріалів. Київ: ДНСГБ УААН.

Вергунов, В. А., ред., 2010. *Науково-консультаційна рада Народного комісаріату земельних справ УСРР (1927–1930 рр.)*. Збірка документів і матеріалів. Київ.

Вергунов, В. А., ред., 2012а. *Сівозміни в системах землеробства України (1958–1984 рр.)*. Збірка документів і матеріалів. Київ: Нілан.

Вергунов, В. А., ред., 2012б. *Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940–1946 роках*. Збірка документів. Київ: Нілан.

Вергунов, В. А., ред., 2015а. *Державне регулювання сільськогосподарської науки в УСРР/УРСР у 1935–1940 роках*. Збірка документів і матеріалів. Вінниця: Нілан.

Вергунов, В. А., ред., 2015б. *Київське товариство сільського господарства та сільськогосподарської промисловості (1876–1919)*. Збірка документів і матеріалів. Вінниця.

Вергунов, В. А., ред., 2015в. *Полтавське товариство сільського господарства*. Збірка документів і матеріалів. Вінниця: Корзун Д. Ю., вип. 1–3.

Гадзало, Я. М., ред., 2014. *Організація наукового забезпечення сільськогосподарської галузі УРСР у 1946–1956 роках*: збірка документів і матеріалів. Вінниця: Нілан.

Гадзало, Я. М., ред., 2016. *Колгоспна дослідна справа в УСРР/УРСР у 1934–1956 роках*. Збірка документів і матеріалів. Київ: Наш формат.

Демуз, І. О., 2014. *Наукові товариства на теренах України XIX – початку XX ст.: полілог учених і епох*. Переяслав-Хмельницький: Лукашевич О. М.

Забудська, Л. Ф., 2010. Зібрання рідкісних і цінних видань у фондах ДНСТБ НААНУ, бібліотеках

науково-дослідних установ мережі НААНУ: проблеми та перспективи збереження. *Бібліотекознавство, документознавство, інформологія*. Київ, вип. 3, с. 72–76.

Зубець, М. В., ред., 2006. *Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.)*. Збірка документів і матеріалів. Київ: Аграрна наука.

Зубець, М. В., ред., 2008. *Відділ сільськогосподарських наук АН УРСР (1945–1956)*. Збірка документів і матеріалів. Київ: Аграрна наука.

Коломієць, Н. Д., 2011. Періодичне видання «Записки Императорского общества сельского хозяйства южной России»: літопис південно-української аграрної науки. *Історія науки і біографістика*, № 2. Доступно: <http://inb.dnsgb.com.ua/2011-2/11_kolomiets.pdf>.

Мельник, Ю. Ф., ред., 2006. *Всеукраїнська Академія Сільськогосподарських Наук (1931–1935 рр.)*. Збірка документів і матеріалів. Київ: Аграрна наука.

Петриченко, В. Ф., ред., 2014. *Науково-організаційні засади розвитку аграрної науки та її управління в УРСР (1962–1968 рр.)*. Збірка документів і матеріалів. Київ: ФОП Корзун Д. Ю.

References

Arkhireyskyi, D. V. (2017). Ahrarna polityka Ukrainy's'koyi Derzhavy za zhurnalamy zasidan' Rady Ministriv [Agrarian policy of the Ukrainian State on the journals of the meetings of the Council of Ministers]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriya: Istoriya ta arkhologiya* [Dnipropetrovsk University Bulletin. History & Archeology series]. Dnipro, issue 25(1), pp. 189–200 (in Ukrainian).

Bey, R. V., 2015. *Evolutsiya naukovoï dumky v mekhanizatsiyi ta avtomatyzatsiyi u tvarynnytsi URSS (20–80-ti rr. XX st.)* [Evolution of scientific thought in the mechanization and automation of animal husbandry in the Ukrainian SSR (20–80-s of the 20th century)]. Vinnytsya: Nilan (in Ukrainian).

Bezuhlyi, M. D., ed., 2011. *Pivdenne viddilennya VAS-HNIL (1969–1990)* [Southern Branch of AUAASL]. Collection of documents and materials. Kyiv.

Bondur, T. O., 2017. Informatsiynyy resurs «Haluzevi periodychni vydannya XIX st. NNSHB NAAN» v systemi informatsiyno-analitychnoho zabezpechennya ahrarnoyi osvity ta nauky Ukrainy [Information resource "Sectoral periodicals of the 19th century of NSAL NAAN" in the system of informational and analytical support of agrarian education and science of Ukraine]. *Byuleten' Natsional'noyi naukovoï sil's'kohospodars'koyi biblioteki NAAN* [Bulletin of the National Scientific Agricultural Library of NAAS]. Vinnytsia, special issue, pp. 8–13 (in Ukrainian).

Boroday, I. S., 2012. *Teoretyko-metodolohichni osnovy stanovlennya ta rozvytku vitchyznyanoyi zootekhničnoyi nauky* [Theoretical and methodological foundations of the formation and development of domestic animal science]. Vinnytsia: Nilan (in Ukrainian).

Demuz, I. O., 2014. Naukovi tovarystva na terenakh Ukrainy XIX – pochatku XX st.: poliloh uchenykh i epokh [Scientific societies in the territory of Ukraine of the 19th – early 20th centuries: the polologist of scientists and epochs]. Pereiaslav-Khmelnyskyi: Lukashevych O. M. (in Ukrainian).

Hadzalo, Ya. M., ed., 2014. *Orhanizatsiya naukovooho zabezpechennya sil's'kohospodars'koyi haluzi URSS u 1946–1956 rokakh* [Organization of scientific support of the agricultural sector of the Ukrainian SSR in 1946–1956]. Collection of documents and materials. Vinnytsia: Nilan (in Ukrainian).

Hadzalo, Ya. M., red., 2016. *Kolhospna doslidna sprava v USRR/URSS u 1934–1956 rokakh* [Collective farm research work in the Ukrainian SSR in 1934–1956]. Collection of documents and materials. Kyiv: Nash format (in Ukrainian).

Kolomiyets, N. D., 2011. Periodychnye vydannya «Zapysky Ymperatorskoho obshchestva sel'skoho khozyaystva yuzhnoy Rossyy»: litopys pivdenno-ukrayins'koyi ahrarnoyi nauky [Periodical «Notes of the Imperial Society of Agriculture of Southern Russia»: Chronicle of South-Ukrainian Agrarian Science]. *Istoriya nauky i bioghrafistyka*, no. 2. Available at: <http://inb.dnsgb.com.ua/2011-2/11_kolomiets.pdf> (in Ukrainian).

Melnyk, Yu. F., ed., 2006. *Vseukrayins'ka Akademiya Sil's'kohospodars'kykh Nauk (1931–1935 rr.)* [All-Ukrainian Academy of Agricultural Sciences (1931–1935)]. Collection of documents and materials. Kyiv: Ahrarna nauka (in Ukrainian).

Petrychenko, V. F., ed., 2014. *Naukovo-orhanizatsiyni zasady rozvytku ahrarnoyi nauky ta yiyi upravlinnya v URSS (1962–1968 rr.)* [Scientific and

organizational principles of the development of agrarian science and its management in the Ukrainian SSR (1962–1968)]. Collection of documents and materials. Kyiv: FOP Korzun D. Yu. (in Ukrainian).

Verhunov, V. A., 2012. *Sil's'kohospodars'ka doslidna sprava v Ukrayini vid zarodzhennya do akademichnoho isnuvannya: orhanizatsiynyy aspekt* [Agricultural experimental work in Ukraine from beginning to academic existence: organizational Aspect]. Kyiv: Ahrarna nauka (in Ukrainian).

Verhunov, V. A., ed., 2007. *Ahrohruntoznavstvo v Ukrayini (1930–1941 rr.)* [Agronomical Soil Science in Ukraine (1930–1941)]. Collection of documents and materials. Kyiv, part 1 (in Ukrainian).

Verhunov, V. A., ed., 2008. *Ahronomichne gruntoznavstvo v Ukrayini (1918–1930 rr.)* [Agronomical Soil Science in Ukraine (1918–1930)]. Collection of documents and materials. Kyiv: DNSHB UAAN (in Ukrainian).

Verhunov, V. A., ed., 2010. *Naukovo-konsul'tatsiyna rada Narodnoho komisariatu zemel'nykh sprav USRR (1927–1930 rr.)* [Scientific and Advisory Board of the People's Commissariat of Land Affairs of the USSR (1927–1930)]. Collection of documents and materials. Kyiv (in Ukrainian).

Verhunov, V. A., ed., 2012. *Sil's'ke hospodarstvo USRR ta yoho naukove zabezpechennya u 1940–1946 rokakh* [Agriculture of the Ukrainian SSR and its scientific support in 1940–1946]. Collection of documents. Kyiv: Nilan. (in Ukrainian).

Verhunov, V. A., ed., 2012. *Sivozminy v systemakh zemlerobstva Ukrayiny (1958–1984 rr.)* [Crop rotation in agricultural systems of Ukraine (1958–1984)]. Collection of documents and materials. Kyiv: Nilan (in Ukrainian).

Verhunov, V. A., ed., 2015a. *Derzhavne rehulyuvannya sil's'kohospodars'koyi nauky v USRR/USRR u 1935–1940 rokakh* [State regulation of agricultural

science in the Ukrainian SSR in 1935–1940]. Collection of documents and materials. Vinnytsia: Nilan (in Ukrainian).

Verhunov, V. A., ed., 2015b. *Kyyivs'ke tovarystvo sil's'koho hospodarstva ta sil's'kohospodars'koyi promyslovosti (1876–1919)* [Kiev Society of Agriculture and Agricultural Industry (1876–1919)]. Collection of documents and materials. Vinnytsia (in Ukrainian).

Verhunov, V. A., ed., 2015c. *Poltavs'ke tovarystvo sil's'koho hospodarstva* [Poltava Society of Agriculture]. Collection of documents and materials. Vinnytsia: Korzun D. Yu., issue 1–3 (in Ukrainian).

Verhunov, V. A., ed., 2006. *Ukrayins'ka akademiya sil's'kohospodars'kykh nauk (1956–1962 rr.)* [Ukrainian Academy of Agricultural Sciences (1956–1962)]. Collection of documents and materials. Kyiv: Ahrarna nauka (in Ukrainian).

Zabuds'ka, L. F., 2010. Zibrannya ridkisykh i tsinnykh vydan' u fondakh DNSHB NAANU, bibliotekakh naukovo-doslidnykh ustanov merezhi NAANU: problemy ta perspektyvy zberezheniya [Collection of rare and valuable editions in funds of ssal unaas, libraries of scientific-research establishments of UNAAS network: problems and prospects of saving]. *Bibliotekoznavstvo, dokumentoznavstvo, informolohiya* [Library science. Record studies. Informology]. Kyiv, issue 3, pp. 72–76 (in Ukrainian).

Zubets, M. V., ed., 2006. *Sil's'kohospodars'kyy naukovyy komitet Ukrayiny (1918–1927 rr.)* [Agricultural Scientific Committee of Ukraine (1918–1927)]. Collection of documents and materials. Kyiv: Ahrarna nauka (in Ukrainian).

Zubets, M. V., ed., 2008. *Viddil sil's'kohospodars'kykh nauk AN USRR (1945–1956)* [Department of Agricultural Sciences of the Academy of Sciences of the USSR (1945–1956)]. Collection of documents and materials. Kyiv: Ahrarna nauka (in Ukrainian).